

All together now!

Intergenerationeel leren in het museum

Annemarie Vels Heijn¹

De tentoonstellingen in Huis Bergh in 's Heerenberg² worden sinds enkele jaren opgezet volgens de leertheorie van Kolb die uitgaat van vier verschillende 'leerstijlen', met als doel een 'rijkere' tentoonstelling te maken die publieksvriendelijk is en toegankelijk voor een breed publiek. Met de tentoonstelling van 2011 wordt daar een element aan toegevoegd: het intergenerationeel leren, het leren van verschillende generaties onderling, in interactie. Onderstaand artikel beschrijft de theoretische basis van het intergenerationeel leren en de toepassing daarvan in de tentoonstelling 'De jacht op de eenhoorn' (mei 2011 t/m februari 2012).

1. Leren in het museum

1.1 Leren

'Leren' is niet een term waarmee een museum zich graag afficheert. Het heeft teveel connotaties met 'dwang', 'saai', 'plicht'. Toch blijkt uit publieksonderzoek telkens weer dat museumpubliek 'iets leren' als een belangrijke onderdeel ziet van een museumbezoek. Leren scoort hoog als motivatie voor museumbezoek³ en het gevoel van 'iets geleerd hebben' levert een belangrijke bijdrage aan de bezoekerstevredenheid. Een bezoeker 'leert' in een museum, of het museum zich daartoe inzet of niet. Wat de bezoeker in het museum ziet, leest of ervaart voegt hij toe aan zijn bestaande kennis en ervaring. Leren in het museum wordt vaak ook omschreven als informeel leren, zonder dwang, zonder cijfers te hoeven halen of diploma's te verwerven. Het is een plezierige, ontspannen manier van leren die een mens een levenslang, bewust of onbewust, beoefent.

Naar dit levenslang leren, deze 'éducation permanente', wordt sinds de jaren '70 veel onderzoek gedaan. Ook nu past deze opvatting over leren in de hedendaagse visies over leren waarbij het steeds minder gaat over het overdragen van een te objectiveren werkelijkheid, van feiten, van vaststaande kennis maar over het verwerven van inzicht, over 'wijzer worden', zou je kunnen zeggen.

1.2 'Learning'

In de Angelsaksische landen - waar het woord 'learning' net een iets andere, lichtere connotatie heeft dan ons woord 'leren' en zowel het leren op school als het ervaringsleren omvat - is veel onderzoek gedaan naar leren in het museum; vrijwel ieder museoloog van naam heeft er over geschreven⁴, met als summum het boek van de Amerikaanse onderzoeker George Hein, 'Learning in the Museum'⁵ dat bijna tweehonderd pagina's lang uitvoerig al het bestaande onderzoek naar 'learning' in musea behandelt. Hein beschrijft

¹ Annemarie Vels Heijn is oud-directeur presentatie van het Rijksmuseum in Amsterdam (1989-1998) en sinds 2006 gastconservator van de jaarlijkse tentoonstelling in Huis Bergh in 's Heerenberg

² Voor nadere gegevens zie www.huisbergh.nl

³ Zie bv. Resultaten eerste half jaar Museum Monitor, 2003 te raadplegen via www.lettyranshuysen.nl

⁴ Onder andere: John H. Falk en Lynn D. Dierking, Learning from Museums. Visitor Experiences and the Making of Meaning, 2000; Eileen Hooper-Greenhill, The educational role of the museum, 2002; Barry Lord, The Manual of Museum Learning, 2007 en John H. Falk, Lynn D. Dierking en Susan Foutz (red.), In Principle, In Practice. Museums as learning Institutions, 2007

⁵ George Hein, Learning in the Museum verscheen voor het eerst in 1998; sindsdien is het een aantal malen herdrukt, vooral ten behoeve van studenten die het boek wereldwijd als leerstof gebruiken

in het laatste hoofdstuk zijn meest ideale museum, het constructivistische museum, dat zo'n rijke en gedifferentieerde leeromgeving biedt dat iedere bezoeker er op zijn of haar manier, passend bij zijn of haar voorkennis en interesse, kan leren.

De ontwikkelingspsychologie houdt zich sinds de jaren '60 intensief bezig met onderzoek naar de manier waarop mensen leren. Gebaseerd op de ideeën van de Russische wetenschapper Lev Vygotsky (1896-1934) is het vooral de constructivistische leerpsychologie die terrein heeft veroverd. De constructivistische leerpsychologie beschouwt leren als een proces waarbij nieuwe kennis wordt verworven door die te koppelen aan inzichten die men al heeft. Onderdeel van deze opvatting over leren is het onderzoek naar hoe dit leren plaatsvindt en het vaststellen van bv. meervoudige intelligenties en leerstijlen. Bekend is de theorie van Howard Gardner⁶, ontwikkeld in de jaren '80, die ook in musea ingang heeft gevonden. Hij onderscheidt acht 'intelligenties' (linguïstisch, logisch-wiskundig, ruimtelijk, muzikaal, lichamelijke beweging, interpersoonlijk, intrapersoonlijk, naturalistisch). Ieder mens heeft een aantal dominante intelligenties en het onderwijs moet zo gedifferentieerd zijn – zo bepleit Gardner – dat het de dominante intelligenties van iedere persoon aanspreekt.

De Amerikaanse sociaal-psycholoog David Kolb publiceerde in 1984 zijn 'Experiential learning. Experience as a source of learning and development' dat met name in pedagogische kringen veel respons heeft gekregen. Kolb beschrijft het leerproces bij 'experiential learning' – ervaringsleren – en de leerstijlen die mensen ontwikkelen ten behoeve van dat leerproces. Hij onderscheidt er vier en stelt dat ieder mens een of soms een combinatie van twee leerstijlen heeft. Leerstof die wordt aangeboden (en dat geldt ook voor museale 'leerstof', al noemt Kolb die niet) zou rekening moeten houden met de leerstijlen.

1.3 De leerstijlen van Kolb in het museum

In de publicatie die ik in 2006 samen met Els Hoogstraat schreef⁷, proberen we de theorie van de leerstijlen van Kolb over te zetten naar de museumsituatie. Uitgaande van het feit dat museumbezoekers in het museum op verschillende manieren (informeel) leren, hebben we trachten te formuleren aan welke voorwaarden een museumpresentatie moet voldoen om het museumbezoek voor bezoekers zo inspirerend mogelijk te maken, passend bij hun individuele leerstijl of leerstijlen.

De vier leerstijlen van Kolb zijn in het Nederlands vertaald als: Dromer, Denker, Beslisser, Doener. Door middel van een door Kolb ontwikkelde test⁸ is het mogelijk te bepalen wat voor leerstijl/leerstijlen iemand heeft. In de praktijk blijkt dat mensen vaak leren via een combinatie van twee leerstijlen, bv. Denker/Beslisser of Dromer/Denker. Nu is het bij het toepassen van de leerstijlen in bijvoorbeeld een tentoonstelling niet nodig om van de beoogde bezoekers de specifieke leerstijlen te kennen. Belangrijker is dat de tentoonstellingsmaker zich bewust is van het bestaan van vier leerstijlen en dus de tentoonstelling zo opzet dat mensen met verschillende leerstijlen er zich door voelen aangesproken. Zo is de *Dromer* gevoelig voor persoonlijke informatie (bijvoorbeeld egodocumenten), voor een poëtische benadering, fantasie, sfeer en kleur. De *Denker* wil in staat gesteld worden het gebodene in een groter verband te zien, houdt van feiten, meningen van experts, structuur en schoonheid. De *Beslisser* is pragmatisch, wil kunnen bepalen hoe zaken precies in elkaar steken, houdt van achtergrondinformatie en een duidelijke structuur. De *Doener* wil in staat gesteld worden ervaringen te ondergaan, houdt van spectaculaire informatie of objecten, heeft behoefte aan afwisseling in presentatievormen en benadert het gebodene intuïtief.

Het is aan te bevelen dat de tentoonstellingsmaker zelf wèl vaststelt welke leerstijl/leerstijlen hij of zij heeft. Onbewust zal men namelijk in de opzet van een

⁶ www.howardgardner.com

⁷ Els Hoogstraat en Annemarie Vels Heijn, De leertheorie van Kolb in het museum. Dromer, Denker, Beslisser, Doener, 2006

⁸ Idem, pp. 24-29

tentoonstelling de eigen leerstijl(en) laten prevaleren, een valkuil die vermeden moet worden!

1.4 Intergenerationeel leren

In ons land was het staatssecretaris Van der Ploeg die in september 2001 in een brief aan de Kamer met een evaluatie van zijn beleid als een van de sterke punten van musea 'het intergenerationeel karakter' noemde.⁹ Helaas viel een half jaar later kabinet Paars II, kwam Van der Ploeg niet meer terug en bleef het onderwerp verder liggen.

Bij Van der Ploeg en ook veel andere activiteiten die het etiket 'intergenerationeel leren' dragen, gaat het met name om de communicatie van volwassenen met kinderen vanuit de overtuiging dat het goed en nuttig is als ouderen hun kennis en ervaring aan kinderen kunnen meegeven. Het interactieve aspect van intergenerationeel leren komt veel minder aan bod. Maar intergenerationeel is naar de letter van het woord meer dan eenrichtingsverkeer: 'inter' betekent immers 'tussen' en 'onderling', de bedoeling is dat er sprake is van wisselwerking. Het gaat om interactie tussen de verschillende leeftijdsgroepen en de meerwaarde die interactie voor een museumbezoek kan hebben. Juist omdat kinderen anders kijken en leren dan volwassenen.

1.5 Families: de situatie in Nederland

Een kwart van de ruim 16 miljoen inwoners van Nederland is jonger dan 20 jaar. Nederland telt 2,5 miljoen meerpersoons-huishoudens met (inwonende) kinderen van onder de 20¹⁰. SEO Economisch Onderzoek berekende in 2008 dat 31% van die huishoudens musea bezoekt¹¹.

In haar rapport 'Publieksverbreding in de Gelderse musea' uit 2004¹² rangschikt Letty Ranshuysen gezinnen met jonge kinderen onder de 'urgente doelgroepen'.¹³ Uit een eerder onderzoek¹⁴ van haar bureau was gebleken dat er vanuit de ouders weinig behoefte is aan aparte kinderopstellingen en/of kinderopvang. Ouders willen het museum samen met hun kinderen beleven. Uit de analyse van de Museum Monitor Gelderland in 2002 bleek dat gemiddeld 25% van de volwassen museumbezoekers in gezelschap was van kinderen onder de 12 jaar; de percentages wisselen uiteraard naar gelang de aard van het museum.

1.6 'Family learning'

In Groot-Brittannië is intergenerationeel leren, 'family-learning' zoals het daar wordt genoemd, een activiteit die door de overheid in hoge mate gestimuleerd en gefinancierd wordt. In de Britse Campaign for Learning, een project dat al sinds 1995 loopt en opgezet is om 'lifelong learning' te promoten wordt veel aandacht besteedt aan 'family-learning'¹⁵. Het project gebruikt voor 'learning' de volgende definitie: 'Learning is a process of active engagement with experience. It is what people do when they want to make sense of the world. It may involve an increase in skills, knowledge, understanding, values, feelings, attitudes and capacity tot reflect. Effective learning leads to change, development and the desire to learn more'. In deze definitie is 'leren' een zeer breed

⁹ Rick van der Ploeg, Publieksbereik: kwantitatief en kwalitatief. Brief aan de Tweede Kamer, 24 september 2001. Zie Annemarie Vels Heijn, 'Laatste fase in museumbeleid Van der Ploeg roep vragen op' in: Museumvisie, 2001, nr. 4, p. 56

¹⁰ Cijfers CBS, 2008

¹¹ SEO Economisch Onderzoek Nulmeeting 'vrije toegang kinderen tot en met twaalf jaar', in opdracht van de Museumvereniging 2008

¹² Letty Ranshuysen, Anna Elffers i.s.m. Dorine Stijkel, Publieksverbreding in de Gelderse Musea, 2004

¹³ Idem, pp. 21-24.

¹⁴ Letty Ranshuysen, De burenen binnenhalen. Regionaal Publieksonderzoek Kennemerland, 1997

¹⁵ De Campaign for Learning organiseert onder andere het jaarlijkse nationale 'Family Learning Festival', in 2009 op 17-31 oktober. Een flink aantal van de activiteiten in die week vindt plaats in musea. Zie www.campaign-for-learning.org.uk.

begrip, dat niet alleen het cognitieve maar ook het affectieve leren omvat. Essentieel in de Britse visie is dat het leren leidt tot verandering.

NIACE (the National Organisation for Adult Learning) publiceerde in 2008 samen met de Museums, Libraries and Archives Council een rapport onder de titel 'Families Learning and culture'.¹⁶ Het rapport bespreekt vooral de gunstige effecten die 'family learning' op familierelaties kan hebben, maar gaat niet in op een theoretische basis voor 'family learning'.

Het handboek 'Lifelong Learning in Museums. A European handbook'¹⁷ uit 2007, resultaat van het Europese project Lifelong Museum Learning (2004-2006), omschrijft in het kader van 'family learning'¹⁸ de 'family' als een groep mensen uit verschillende generaties die samen het museumbezoeken in het gezelschap van tenminste één kind. Het handboek beschrijft dat het leerproces bij 'family learning' gebaseerd is op interactie. Vooral het met elkaar praten is van belang, het delen van men weet en wat men leert. Gesprekken in familiegroepen zijn vaak meer persoonlijk en 'close' dan die bij andere groepen. 'It cements family relationships', zo stelt het handboek. Maar ook hier geen theoretische onderbouwing van hoe 'family learning' in musea gestructureerd moet worden.

1.7 Sociale omgeving

In Groot Brittannië wordt 'family learning' vooral gezien als een bijdrage aan de maatschappelijke cohesie. Een dergelijke boodschap, zij het op een veel minder nadrukkelijke toon, is te vinden in het rapport 'Investeren rondom kinderen' van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en de Raad voor Volksgezondheid en Zorg¹⁹ dat in september 2009 aan minister voor Jeugd en Gezin Rouvoet werd aangeboden. Daarin adviseren de raden 'bewust plekken en momenten te creëren waar ouders en kinderen elkaar onderling kunnen ontmoeten en ervaringen kunnen delen'. Kinderen hebben een rijke sociale omgeving nodig, aldus het Rapport, waarin meer volwassenen belangstelling hebben voor hun ontwikkeling. En waar ze veilig feedback kunnen krijgen op de dingen die ze doen. De raden zijn van mening dat er een beleid moet komen dat ontmoeting tussen gezinnen en generaties bevordert en volwassenen en kinderen op een leuke en inspirerende manier bij elkaar brengt.

Het rapport noemt ze niet, maar musea zijn een goede plek voor dergelijke ontmoetingen omdat zij een veilige omgeving bieden waar ieder lid van het gezin zichzelf kan zijn en waar veel te beleven valt.

1.8 Het leren van kinderen

Wie zich bezig wil gaan houden met intergenerationeel leren, moet zich ervan bewust zijn dat kinderen anders leren en anders kijken dan volwassenen, een gegeven dat – naast de overdracht van kennis en ervaringen van volwassenen aan kinderen – een belangrijke meerwaarde is van intergenerationeel leren.

Over het leren van kinderen zijn boekenkasten vol geschreven, maar nog steeds zijn de bevindingen van de Franse ontwikkelingspsycholoog Jean Piaget, voor het eerst gepubliceerd in 1947²⁰, behartigenswaardig en bruikbaar. Piaget stelt dat de ontwikkeling van intelligentie bij jonge kinderen een autonoom proces is, dat zich afspeelt zonder sturing van buiten af. Aangeboren waarnemings- en handelingsprocessen ontwikkelen zich door zowel assimilatie (het kind past de nieuwe ervaring in bij wat het al kent) en

¹⁶ Penny Lamb, Families Learning and culture. Inspiring families through museums, libraries and archives, NIACE/MLA 2008

¹⁷ Kirsten Gibbs, Margharita Sani en Jane Thompson (eds), Lifelong Learning in Museum. A European Handbook, 2007

¹⁸ Idem, pp. 59-63

¹⁹ Advies 'Investeren rondom kinderen', 2009 te raadplegen via www.adviesorgaan-rmo.nl en www.rvz.net

²⁰ 'La Psychologie de l'intelligence' van de Zwitserse psycholoog Jean Piaget (1896-1980) werd voor het eerst gepubliceerd in Parijs in 1947. Sindsdien is het vele malen vertaald en herdrukt. Zie onder andere Jean Piaget, The Psychology of Intelligence, 2001

accommodatie (het kind past zich aan op basis van een nieuwe ervaring). Kinderen proberen, op een wijze die hun leeftijd past, de omringende wereld actief te begrijpen. In de ontwikkeling van de kinderlijke intelligentie onderscheidt Piaget vier fasen:

- I 1½ tot 2 jaar
- II 2 tot 4 jaar
- III 4 tot 7/8 jaar
- IV 7/8 tot 11/12 jaar

(de genoemde leeftijden zijn bij benadering).

In het kader van kinderen en musea en intergenerationeel leren zijn met name de fasen III (door Piaget de 'pre-operationele fase' genoemd) en IV (de 'concreet-operationele fase') interessant.

Pre-operationele fase

Kinderen in fase III (van ca. 4 tot 7/8 jaar) zien zichzelf als centrum, zij denken vanuit hun eigen leefwereld. Ze kunnen objecten die ze al eerder gezien hebben herkennen en deze met nieuwe, vergelijkbare objecten in verband brengen. En ze kunnen met wat ze zich herinneren nieuwe argumenten ontwikkelen over hun ervaringen.

De ontwikkeling van de intelligentie bij kinderen in deze leeftijdsgroep is een proces van grip krijgen om de hen omringende wereld. Kinderen in dit stadium doen dat door fantasiespelletjes en verhalen, door praten met anderen, door vragen te stellen. En door proberen. Zij verwerven kennis en inzicht door kijken en waarnemen maar vinden het vaak nog moeilijk om hun ervaringen met elkaar in verband te brengen.

Concreet-operationele fase

Kinderen in fase IV (7/8 tot 11/12-jarigen) kunnen zichzelf op afstand zien, ze zijn niet langer zelf het centrum van hun ervaringen. Ze kunnen zich feiten herinneren en daarmee logische volgordes rangschikken, zij kunnen verbanden leggen. Ze zijn geïnteresseerd in het oplossen van problemen en het zoeken van verklaringen. Ze doen dat op eigen kracht en door praten met anderen. Ze verwerven kennis en inzicht zowel door kijken en waarnemen als door lezen en denken.

1.9 Geïntegreerde opstelling

Een van de meest voorbeeldige, misschien wel dé voorbeeldigste museumopstelling - zeker van publieksoogpunt gezien - is die van de 'British Galleries' in het Victoria and Albert Museum in Londen, waar in een groot aantal zalen Britse kunst en kunstnijverheid uit de periode 1500-1900 wordt getoond. De opstelling is met name bijzonder omdat ideeën over 'leren', over leerstijlen en over de behoeften van de verschillende publieksgroepen er consequent geïntegreerd zijn in een vaste opstelling.

Veel Nederlandse museummensen zijn sinds de opening in 2001 naar Londen afgereisd om het resultaat te bestuderen en te bewonderen. Velen ook hebben zich door het vuistdikke boek gewerkt waarin het team van V&A uitvoerig beschrijft hoe de opstelling tot stand is gekomen.²¹ Met wetenschappelijke precisie worden in het boek de verschillende publieksgroepen en hun behoeften gespecificeerd, er wordt rekening gehouden met leerstijlen en met leeftijden. Een van de groepen die men benoemt, zijn de families. In het schema met doelgroepen dat de publicatie als bijlage begeleidt staat onder andere vermeld waar families behoefte aan hebben²²: 'Families value the opportunity for social interaction and for active participation and appreciate being in comfortable surroundings'. En dus hebben de samenstellers in de vaste opstelling onderdelen opgenomen die gesprekken tussen volwassenen en kinderen bevorderen. De opzet van de British Galleries met aanbod voor verschillende doelgroepen - inclusief families - geïntegreerd in de vaste opstelling, is - hoewel in hoge mate bewonderd - nog vrijwel nergens doorgevoerd, want tussen droom en daad

²¹ Christopher Wilk en Nick Humphrey (eds), Creating the British Galleries in the Victoria and Albert Museum. A Study in Museology, 2004

²² Idem, p. 242

Elders in museumland, zowel in het buitenland als in Nederland, gaat het bij 'family learning' of familie-programma's meestal om afzonderlijke, toegevoegde programma's die musea voor volwassenen en kinderen organiseren, bijvoorbeeld in het weekend, of in de vakanties.²³ Reden temeer om in Huis Bergh²⁴ te onderzoeken hoever we met een geïntegreerde opzet kunnen komen.

1.10 De museumervaring = een totaalervaring

In het schema dat bij de opzet van de British Galleries werd gehanteerd, wordt ook aandacht besteed aan de praktische eisen waaraan het museumbezoek moet voldoen. Zo wordt bij de doelgroep 'families' vermeld dat er aandacht moet zijn voor bv. de hoogte van de vitrines, maar ook dat het café en de winkel rekening moeten houden met deze publiekscategorie. En, zo meldt het overzicht, zorg ervoor dat deze voorzieningen in het promotiemateriaal worden genoemd!

Ook in Nederland worden musea zich er steeds meer van bewust dat een succesvol museumbezoek niet bepaald wordt door het gebodene alleen. Er zijn zoveel meer factoren die meespelen: de verwachting van de bezoeker, zijn persoonlijkheid, zijn voorkennis, het gezelschap waarmee hij komt, de beleving van het gebouw, van de museummedewerkers, de sfeer in het museum. En of hij later nog aan zijn bezoek terugdenkt en zo zijn museumervaring verrijkt met nieuwe ervaringen.²⁵

Niet al die factoren zijn beïnvloedbaar door het museum, maar het museum kan zijn best doen om zo klantvriendelijk mogelijk te zijn, ook in praktische zin, uitnodigend, met zo min mogelijk materiële en immateriële barrières. De gastvrije houding van het museum, tegenwoordig vaak omschreven als 'hospitality', krijgt tegenwoordig steeds meer aandacht. Want wie er op gaat letten, ziet dat er bij musea vaak ongedachte barrières zijn voor een plezierig en ontspannen museumbezoek. Dat geldt voor bezoek door volwassenen maar zeker ook voor het bezoek door kinderen. In Vlaanderen publiceerde Culturele Biografie Vlaanderen (inmiddels opgegaan in FARO, Vlaams Steunpunt voor cultureel erfgoed)²⁶ in 2007 'All In. Cultureel Erfgoed voor het hele gezin' met een groot aantal aanbevelingen voor het gezinsvriendelijker maken van musea. Ook het boekje Gezinnen welkom²⁷ van Gelders Erfgoed geeft een rijk aanbod aan tips om musea gezinsvriendelijker te maken.

2. Intergenerationeel leren in de museumpraktijk

2.1 Ervaringen in Huis Bergh

Bij eerdere tentoonstellingen in Huis Bergh maakten we een aantal keren een activiteit voor kinderen, een speurtocht of een vragenlijst. Wat ons opviel is dat de volwassenen veel plezier beleefden aan het meedoen aan de kinderactiviteit en dat daardoor vaak –

²³ De Kunsthal in Rotterdam maakte in 2002 met steun van de VandenEnde Foundation een familietentoonstelling 'Wonderland' ter gelegenheid van de Boekenweek, met de bedoeling daarvan een reeks te maken. Het initiatief is niet voortgezet

²⁴ Huis Bergh kent een eenvoudige organisatiestructuur waardoor de realisatie van dergelijke 'pilot'projecten relatief eenvoudig is. Naast twee professionele museummensen (een hoofd museumzaken en een museummedewerker) bestaat het team uit een vormgever en een (vrijwillige) gastconservator. Een (deels) wisselend team van adviseurs staat garant voor de inhoudelijke kwaliteit van de tentoonstellingen. Gekwalificeerde vrijwilligers voeren de opbouw van de tentoonstellingen uit

²⁵ Met name de Amerikaanse onderwijskundigen Lynn Dierking en John Falk hebben sinds de jaren '90 veelvuldig gepubliceerd over de museumervaring. Zie onder andere: John H. Falk en Lynn D. Dierking, *The Museum Experience*, 1992

²⁶ www.faronet.be

²⁷ *Gezinnen welkom!*, samengesteld door Liesbeth Tonckens (l.tonckens@gelderserfgoed.nl) en Dorine Stijkel (d.stijkel@gelderserfgoed.nl). Zie www.gelderserfgoed.nl

onbedoeld - een mate van intergenerationeel leren plaatsvond, een uitwisseling van ervaringen.

Bij de tentoonstelling Hendrik van den Bergh (2010), maakten we een Doe-het-zelf-Hendrik-rondleiding voor de leeftijdsgroep 8 tot 12 in een mooi vormgegeven boekje met drie soorten vragen - weetjesvragen, kijkvragen en 'eigen mening'vragen -, met als doel het kind te voorzien van kennis en inzichten die de begeleidende volwassene niet heeft en zo het onderlinge gesprek op gang te brengen waarbij het kind leidend kan zijn.

Uit het schriftelijke onderzoekje dat we over deze rondleiding deden, bleek dat kinderen (hun leeftijd eigen) met grote inzet de rondleiding hadden gedaan, maar dat hun mening over 'wat vond je de leukste vraag' sterk verschilden. De een vond een kennisvraag het leukst, de ander een kijkvraag en weer een ander een eigen mening-vraag. Kennelijk is er ook bij deze leeftijdsgroep sprake van leerstijlen!

Maar: de doe-het-zelf-rondleiding was een toegevoegd element en onze ambitie gaat verder. Bij de tentoonstelling van 2011 wordt het intergenerationeel leren (onzichtbaar) geïntegreerd in de tentoonstelling.

Het onderwerp van de tentoonstelling - de eenhoorn - leent zich daar buitengewoon goed voor. De eenhoorn heeft een duidelijke plaats in het domein van het hedendaagse kind. Voor meisjes door de talrijke speelgoedmerken die eenhoorns bieden (Barbie, Playmobil, My little pony, Tender Moments, Prinses Lillifée etc.) en voor jongens door de ridderfiguren met het eenhoornwapen en de eenhoorn in bv. deel 1 van Harry Potter.

2.2 'De jacht op de eenhoorn'

De tentoonstelling 'De jacht op de eenhoorn' is gebaseerd op onderzoek van prof. Wim Gerritsen en heeft als centraal thema het beeld van de eenhoorn in de middeleeuwen. Aan de hand van reproducties van de beroemde laatmiddeleeuwse tapijtsenserie met 'De jacht op de eenhoorn' uit The Cloisters in New York en bijpassende kunstvoorwerpen wordt de betekenis van de eenhoorn voor de middeleeuwen uiteengezet. Ook wordt aandacht besteedt aan de vraag waarom de middeleeuwer geloofde dat de eenhoorn als dier echt bestond en hoe het proces van de 'ontmaskering' van de eenhoorn heeft plaatsgevonden.

De collectie middeleeuwse handschriften van Huis Bergh wordt aangevuld met handschriften waarin een eenhoorn is afgebeeld.

2.3 Leerstijlen van Kolb en intergenerationeel leren

De tentoonstelling opzet gaat, wat betreft de volwassenen, uit van de leertheorie van Kolb (zie hierboven). Voor de leeftijdsgroep van Piagets fase III (ca. 4 tot 7/8-jarigen) wordt gezorgd voor herkenbare beelden en daarmee verwante nieuwe beelden, die de fantasie prikkelen en aanleiding zijn voor het uitwisselen van ervaringen met andere kinderen en volwassenen. Voor de kinderen uit fase IV (7/8 tot 11/12-jarigen) zijn er behalve vertrouwde beelden en (voor hen nieuwe) voorwerpen ook door hen te begrijpen teksten die aanleiding zijn om zich dingen af te vragen en op zoek te gaan naar het antwoord, in dialoog met de volwassenen.

2.4 De jacht op de eenhoorn – de opzet van de tentoonstelling

In Huis Bergh zijn de tentoonstellingen altijd verspreid door de vaste opstelling, waardoor de 'kasteelbeleving' een onderdeel van het museumbezoek is. Bewegwijzering en introductieteksten helpen de bezoekers hun weg te vinden.

Om kinderen het idee te geven dat het 'hun' tentoonstelling is, krijgen ze bij de kassa bij wijze van toegangskaartje een armbandje uitgereikt met de afbeelding van een eenhoorn, in een jongen- en een meisjesversie.

Oriëntatie

De eerste ruimte, vlak bij de ingang, is de oriëntatieruimte. Hier krijgen de volwassenen en de kinderen een indruk van het onderwerp van de tentoonstelling. Ze kunnen er

toetsen wat ze al van het onderwerp weten. Er staat een levensgroot beeld van een eenhoorn opgesteld en een hoorn van een eenhoorn. Er is ook een replica van een hoorn die men mag aanraken zodat men samen kan beleven hoe lang en dik zo'n hoorn is en hoe de spiraalvormige ribbels aanvoelen. Ook is er speelgoed te zien (de speelgoedvitrines worden door kinderen ingericht) en is er een boekentafel met een veelheid aan boeken over het onderwerp. De bezoekers – klein en groot – kunnen in deze ruimte met elkaar uitwisselen wat vertrouwd voorkomt en wat nieuw is.

Een korte introductiefilm²⁸ waarin professor Gerritsen als verteller optreedt, wordt zo opgezet dat volwassenen en kinderen er samen naar kunnen kijken: de kinderen kijken vooral naar de getoonde beelden en nemen de tekst op voor zover ze dat willen en kunnen; de volwassenen krijgen de strekking van de tentoonstelling aangereikt.

Interactie

De tweede zaal gaat over 'De eenhoorn bestaat' en vertelt waarom men in de middeleeuwen geloofde dat de eenhoorn echt bestond. De eerste tekstlaag wordt zo geschreven dat de 7/8 tot 11/12-jarigen hem kunnen begrijpen, de tweede tekstlaag geeft informatie die de volwassenen met de kinderen kunnen delen. De objecten – bijbel, oude afbeeldingen van een eenhoorn, eenhoornmedicijn – geven aanleiding tot interactie.

Voor elk wat wils

De derde ruimte is het hart van de tentoonstelling. Daar wordt aan de hand van reproducties van de beroemde eenhoorn tapijten uit New York en met kunstobjecten de betekenis van de jacht op de eenhoorn uiteengezet.

De tapijten geven voor kinderen veel om naar te kijken: ridders, jonkvrouwen, planten en dieren, bossen, kastelen, maar de strekking van het verhaal is ingewikkeld ('de eenhoorn als verbeelding van de menswording van Christus en zijn lijden') en niet geschikt voor kinderen.

Daarom zijn in dezelfde ruimte afbeeldingen van eenhoornfabels geëxposeerd uit een middeleeuws boek uit de collectie van Huis Bergh, samen met de (in toegankelijke taal omgezette) verhalen. Kinderen kunnen elkaar de verhalen voorlezen (of laten voorlezen door de volwassenen) en krijgen ook de mogelijkheid de afbeeldingen als kleurplaat te gebruiken.

Samen kijken

In de vierde ruimte worden middeleeuwse handschriften geëxposeerd met afbeeldingen van eenhoorns die de generaties samen kunnen bekijken. Ook worden op een beeldscherm een groot aantal afbeeldingen van eenhoorns getoond om volwassenen en kinderen een indruk te geven van de enorme variatie; kinderen worden uitgenodigd hun eigen eenhoorn te tekenen.²⁹

Samen beleven

In de vijfde ruimte zijn reproducties op ware grootte van de tapijten met De jacht op de eenhoorn uit New York opgehangen, een indrukwekkende reconstructie van een middeleeuwse kasteelzaal die op alle generaties indruk zal maken.

Uitleg op verschillende niveaus

In de zesde ruimte wordt verteld hoe men ontdekte dat de eenhoorn niet bestond en dat de hoorn afkomstig was van een narwal. Uiteraard zijn er foto's van narwals te zien. De basistekst is zo geschreven dat kinderen uit fase IV hem kunnen begrijpen.

²⁸ De film wordt gemaakt door het bedrijf Bobcat Media dat ruime ervaring heeft met films over kunst voor zowel kinderen als volwassenen.

²⁹ In het algemeen is het een goede regel om bij een volgens intergenerationeel opgezette tentoonstelling het aantal activiteiten dat het kind alleen, op eigen houtje, moet verrichten, te beperken. Soms echter hebben kinderactiviteiten zo'n uitnodigend karakter dat ook volwassenen er aan deel willen nemen. Dat komt het intergenerationele aspect alleen maar ten goede. Tekenen kan zo'n activiteit zijn

Voor de kleine kinderen (fase III) wordt een animatiefilmpje getoond met de oude legende van Noach die bij de zondvloed vergat de eenhoorns mee te nemen waardoor ze zeedieren moesten worden. Een opstelling van de ark van Noach van Playmobil, die ook in het filmpje figureert, verbeeldt het verhaal driedimensionaal. De ark en de dieren zijn vrij opgesteld en kinderen mogen de opstelling aanraken.

Beroemde eenhoorns

Om de herkenbaarheid van het onderwerp voor de kinderen te versterken, staan overal langs de tentoonstellingsroute op sokkels 'beroemde eenhoorns' opgesteld (zoals de eenhoorn van Harry Potter, van tante Sidonia, van Barbie, van My little pony) die kinderen mogen aanraken en hen inspireren tot het vertellen van het bijbehorende verhaal.

Thuis napraten

De tekeningen die de kinderen hebben gemaakt en het armbandje dat ze bij de kassa hebben gekregen, zijn thuis herinneringen aan het museumbezoek en geven aanleiding tot napraten en herinneringen ophalen, een wezenlijk onderdeel van het intergenerationeel leren. Het aanbod in de museumwinkel maakt het mogelijk een herinnering mee naar huis te nemen.

Gastvrijheid

Ook in praktische zin wordt aan de gastvrijheid voor de verschillende generaties gedacht: zitmeubilair, de hoogte van vitrines en teksten, eventuele aanwezigheid van opstapjes.

2.5 Evaluatie

Het is niet eenvoudig om de resultaten van intergenerationeel leren in het museum te evalueren. Vooral in de Angelsaksische landen houdt men zich intensief bezig met de leereffecten van museumbezoek.³⁰ Een schema ontwikkeld door de Museums Libraries and Archives Council in Engeland onderscheidt vijf 'leeruitkomsten', die de instellingen kunnen meten.³¹ Het gaat om – in het Nederlands vertaald – 'kennis en begrip', 'vaardigheden', 'houding en waarden', en 'activiteiten en ontwikkeling'. Inmiddels wordt in Nederland onderzocht of het systeem ook in de Nederlandse context bruikbaar is. Ook met onderzoek naar het leren door kinderen is men in de Angelsaksische landen vertrouwd, hoewel onderzoekers steeds weer constateren³², dat weliswaar het leereffect in strikte zin te meten is, maar niet de museumervaring als zodanig omdat die sterk afhankelijk is van de achtergrond van het kind en het gezelschap waarmee het het museum bezoekt.

Bij intergenerationeel leren gaat het om meer dan het meten van de leereffecten maar om het resultaat van het proces voor alle leden van de groep. Dergelijk onderzoek is niet gemakkelijk in vragenlijsten te vangen. Daarom wordt gekozen voor observaties aan de hand van een checklist die de vrijwilligers van Huis Bergh op gezette tijden kunnen invullen en waarmee kan worden vastgesteld of en in welke mate het intergenerationeel leren plaatsvindt. De checklist omvat observaties als:

- Is de binnenkomst van de groep ontspannen, en geldt dat voor alle leden van de groep?
- Kan de groep gemakkelijk zijn weg vinden?
- Nemen de groepsleden in voldoende mate kennis van het gebodene (zowel qua kijken naar dingen en activiteiten als lezen van teksten)?
- Is er sprake van interactie binnen de groep; is daar een patroon in te herkennen?
- Overheerst er iemand in de groep en staat dat het leerproces in de weg?

³⁰ Zie o.a. Eileen Hooper-Greenhill en T. Moussouri, *Researching Learning in Museums and Galleries 1990-1999. A Bibliographic Review*, 2001

³¹ zie www.inspiringlearningforall.gov.uk

³² Zie bv. Dimitra Zapri, 'Changing Perceptions of Early Childhood Museum Research' in: *Museological Review* (University of Leicester), 11, 2004, pp. 64-79

- Delen de volwassenen hun ervaringen met de kinderen?
- Hebben de kinderen in de groep voldoende ruimte om hun eigen plan te trekken?
- Geven de volwassenen ruimte aan de ervaringen van de kinderen?
- Maken de leden van de groep na afloop een harmonieuze en tevreden indruk?

2.6 Communicatie

Een tentoonstelling maken voor volwassenen en kinderen is één ding, zorgen dat die volwassenen en kinderen ook komen, vergt extra inspanning ten aanzien van de publiciteit. Extra aandacht zal worden besteed aan die media die zich richten op (groot)ouders en opvoeders. Bekend is dat kinderen zelf in belangrijke mate bepalen waar families naar toe gaan, dus ook voor hen moet de aantrekkelijkheid van de tentoonstelling worden overgedragen.

2.7 Tot slot

De tentoonstelling 'De jacht op de eenhoorn' is nadrukkelijk géén kindertentoonstelling. Hij kan ook door volwassenen zonder kinderen worden bezocht en is dan – dankzij de objecten en de daarbij geboden uitleg - een volwaardige (kunst)historische en iconologische tentoonstelling over het onderwerp eenhoorn.

Bij het toepassen van de leertheorie van Kolb hebben we er altijd de nadruk op gelegd dat het 'onzichtbaar' dient te gebeuren. Dat de bezoeker niet het idee moet hebben dat hij onderworpen wordt aan een theorie, maar dat het doel is dat hij – of hij nu een ervaren museumbezoeker is of een 'beginner' - de tentoonstelling beleeft als plezierig, levendig en interessant.

Ook bij de toepassing van intergenerationeel leren willen we 'onzichtbaar' te werk gaan. Geen volwassene en geen kind zal het woord 'intergenerationeel' ergens tegenkomen. Een tentoonstelling waaraan alle partijen een maximum aan plezier beleven (en waar ze ook nog wat leren). Dat is het doel.